

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

Uppenbart är att Ludvig Holberg klarat sig bättre. *Dansk Teaterhistorie* levandegör, delvis med hjälp av instruktiva bilder, hur hans mer stereotypa rollfigurer ärvdes och tolkades snart sagt identiskt från skådespelargeneration till skådespelargeneration. En spännvid fanns dock, t.ex. mellan den improviserande naturtalangen Gert Lødemann och den mer reflekterande Nils Clementin, båda avlidna på 1770-talet. Liksom det sena 1700-talet gjorde Holberg mera sedlig och hemtam sökte man hundra år senare tolka honom naturalistiskt. Efter Jens Kruuses bok »Holbergs maske» 1964 finner vi en absurdistisk Holberg på teatern.

I Sverige har vi haft svårt att uppskatta dansk 1900-talsdramatik. Varken dramatikern och scenografen Kjell Abells spirituella och visuella kraftprov eller H.C. Branners humanistdramer (som i Sverige ströks ner och sattes upp av Alf Sjöberg) har riktigt uppskattats. Kaj Munks berömmelse är hos oss mera knuten till hans tragiska öde än till hans pjäser. I Sverige är danskarnas revytradition mera omtalad. *Dansk teaterhistorie* gör den rättvisa genom utförlig behandling av t.ex. Poul Henningsen och Liva Weel. Väckand i Sverige är även alternativteaterns »Festival of Fools» och flera svenska avant garde-grupper har inspirerats av Odinteatret.

Dansk teaterhistoria har under det senaste seklet präglats av fruktbar vänskaplig konkurrens mellan privatteater och Det Kongelige. Strindberg och Ibsen spelades på Dagmarteatret, den stora privatteatern 1881–1922. 1917 upprättar Betty Nansen en egen teater, där hon kombinerar fransk boulevardkomedi med modern realistisk dramatik och småningom med tysk expressionism på sin repertoar. Skådespelare som Poul Reumert och Bodil Ipsen växlar mellan statliga och privata scener. Peer Gregaard, direktör för Det ny teater, 50-talets progressiva scen, där man spelade såväl Molière och Corneille som Albee, Genet och Brecht, slutar sin karriär som chef för Det Kongelige.

Danmark ligger nära Europas centra. Johannes Poulsens uppsättningar på 20-talet är tydligt inspirerade av Gordon Craig och Max Reinhardt. På 70-talet introduceras Keith Johnstones metoder i skådespelarutbildningen. Men de utländska källorna flyter samman och omvandlas på dansk botten. En av efterkrigstidens främsta regissörer, Sam Besekow, har således alltid satt en personlig, ofta psykologiskt förtätad prägel på sina uppsättningar, bl.a. Molières »Misantropen» i nutidskostym men med bibehållna alexandriner, eller Tjechovs »Körsbärsträdgården» som komedi 1973. Till dem som inte trivdes i Danmark hörde Brecht, som såg sin episka teater förfuskad på 30-talet. Han ansåg att de danska diktarna blivit för tjocka, eftersom de försökt suppa upp Bälten.

Dansk självkritik mot arvet saknas naturligtvis inte. Klaus Hoffmeyer, dramaturg på Det Kongelige från 1986, har ofta varnat mot den danska tendensen att favorisera den ironiska riktningen, komeditraktionen och den psykologiska naturalismen. Genom honom själv och hans kollega Ib Thorup har dansk teater berikats med uppsättningar av Kleist, Koltès, Turrini och Fassbinder, så att den ända in i skrivande

stund fortfarande ter sig mera internationell, experimenterande och modern än vår egen.

Roland Lysell

Bengt Landgren: *Odysseus vid masten och Procyons galna hund. Populärvetenskapliga föreläsningar och seminarier.* Litteraturvetenskapliga institutionen. Uppsala universitet. 1992.

Populärvetenskapliga föreläsningar har en tendens att bli liggande i skrivbordslådan, eller nuförtiden snarare att myllas ned i disketteras djupa glömska. Ibland är väl ingen större skada skedd därmed, men i andra fall kan det vara ren synd och skam att inte en större skara än föreläsningsspubliken bereds tillfälle att ta del av stoffet. Om föreläsningarna är så klassiskt eleganta och substantiella som Bengt Landgrens i föreliggande volym, blir utgivningen en ren välgörenhet. De fem föreläsningarna (och seminarier-na), som fyller boken, har det också gått att ordna efter en relativt fast tematisk linje: antikuppfattning och antika nedslag i senare tider, och den formar sig på så sätt till en ytterst njutbar helhet.

Inledningsuppsatsen, som också gett boken dess långa och lätt förbryllande titel, är just en snabböversikt över litterära antikuppfattningar från medeltid till 1980-talet. Som helhet är ju ämnet lämpat för en flervolymig framställning, men de nedslag Landgren här gör på suveräna 40 sidor är representativa och belysande. Medeltidens allegoriserande läsning av antik diktning exemplifieras med »Odysseus vid masten», fastsurrad för att inte överväldigas av sirenernas skönklingande sång, en episod ur Odysseén som tolkades som »en bild för människosjälén, som färdas över livets farofyllda hav, utsatt för lustans och syndens och irrläroras frestelser» (s. 18). Nyklassicismens överidealiserande bild av antiken polariseras mot Nietzsches historierabulism, inte bara mot dennes omkullkastande av den ljusomstrålade apollinismen och bejakande av det dionysiska driftstumultet, utan än mer, intressant nog, mot uppgörelsen med »den historiska kunskapens egenvärde» (s. 29) i pamfletten *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* (1874). Det är i dess radikalt destruktiva anda, menar Landgren, som Marinetti, Breton och Ekelöf på 1900-talet gör upp med antikult och bildningsarv, något som naturligtvis låter sig med rätta sägas, även om de historiska rötterna till revolten mot historien väl står att finna redan i upplysning, revolutionär romantik och liberal utilism. Eliot, Broch, Eyvind Johnson och Karl Vennberg blir moderna exempel på nya former av antikisering; från den senares dikt »Till Horatius» ur *Dikter kring noll* (1983) har boktiteln »Procyons galne hund» hämtats. Uttrycket alluderar, visar Landgren, på ode III, 29, där Horatius syftar på den största stjärnan i Lilla hundens stjärnbild, Procyon, och den glödande rötmanadshettan under hunddagarna. Och Landgren ger avslutningsvis ett perspektiv på det antika fragmentets roll i atomålderns eventuella historietutplåning.

»Försvar för poesin», Landgrens installationsföreläsning från 1982, utgår från Philip Sidneys och Shelleys klassiska apologier för poesins existensberättigande för att avsluta med att polarisera deras möjlighet att basera sin poesitro på en metafysisk harmonilära mot en modern språklig motståndsestetik, formulerad av bl.a. Johannes Edfelt och Theodor Adorno, men naturligtvis förefintlig även i den tidiga modernismens språkuppror. »Gunnar Ekelöf och antiken» från 1984 bygger till stor del på Landgrens tidigare rön i doktorsavhandlingen från 1971 och undersökningen *Den poetiska världen* (1982) men ger samtidigt en värdefull syntetisk överblick över Ekelöfs kontroversiella förhållande till antiken och upp-täcktt av den levande vardagsantiken som en fruktbar kontrast till de nyklassiska statyernas pompösa prakt.

Om Ekelöf handlar också den fjärde uppsatsen, som gör en omläsning av dikten »Djävulspredikan» ur samlingen *Vägvisare till underjorden* (1967). Detta högst essentiella stycke poesi blev föremål för en inträngande analys i Landgrens doktorsavhandling, men han har återgått till dikten, föranledd därtill mindre av senare forskningsinsatser som belyst eller kommenterat dikten än av behovet att närmare studera den kontinuerliga process som Ekelöfs arbete med dikten utgör. Detta har blivit tråden genom den digra studien, som faktiskt är den längsta och kanske tyngst vägande i hela volymen. Dess substantiella täthet är av sådant slag att utrymmet inte medger en mer detaljerad redogörelse för innehållet.

Avslutningsvis följer en studie av en av Rilkes Orfeus-sonetter (1: 17), den som börjar: »zu unterst der Alte, verworren». Den är inriktad på att kartlägga ett intrikat och organiskt språkspel i dikten, och Landgren kan här uppåda hela sin eminenta skicklighet som strukturalistisk analytiker när det gäller att blottlägga detta spel. Men när han till slut sammanfattar på följande sätt: »När Rilke [här] utnyttjar de för diktkonsten speciella språkliga verkningsmedlen till det yttersta och låter den till vegetationsmetaforiken knutna poetiska bilden av trädet med dess grenar och rotsystem reflekteras i textens syntax, rytmer och ljudfigurer [---]» (s. 199), kan jag inte undlåta att komma med en marginell invändning: Är det verkligen Rilke som får oss att urskilja språkspelen? Eller är det strukturalisten? Om det skulle råka vara den senare, är det sannerligen en skicklig och beundransvärd prestation.

Ingemar Algulin

Horace Engdahl: *Stilen och lyckan. Essäer om litteratur*. Bonniers. Sthlm 1992.

I mångt och mycket är Horace Engdahls *Stilen och lyckan. Essäer om litteratur* ett imponerande verk, en bok att uppriktigt glädja sig åt och gratulera upphovsmannen till. Redan bokens yttre form tjuvar; inte minst livas ögat av Jan Håfströms vackra omslagsbild – hela förpackningen (om man får uttrycka sig så vanvördigt) signalerar att här skall bjudas något ut-

över gängse litteraturvetenskapliga krior.

I mångt och mycket är det också så. Engdahl besitter en ovanligt bred beläsenhet och en speciell djärvhets och kombinationsförmåga, som förläner hans texter en alldeles särskild kvalitet, en omisskännlig lyster om man så vill. Hans framställning är lärörrik, och ofta präglas den av en berömvärd fokusering på *hur* texter är gjorda, på hur element sam- och motspelar. Emellanåt kan man kanske fastna på en formulering som synes vara mer lysande än genomskinlig, haka upp sig på partier som vetter åt det preciosa. Men generellt är det inte så. Engdahl kräver inte mer av sina läsare än vad textanalysens komplexitet kräver av honom.

Och ändå: ett visst mått av besvikelse dröjer sig kvar efter fullbordad läsning; jag kan inte hjälpa det. Ett slags förundran som inte är helt lätt att formulera på ett rimligt och rättvist sätt. Men det förvånar mig att så många av och så mycket i texterna är av sekundär natur: referat av andras tankegångar, exempel hämtade från andras läsningar. Jo visst, så blir det ju ofta när man skriver recensioner och översiktsartiklar, men i den litterära essän – och det var ju det, det skulle handla om här – vill man ju också förnimma ett personligt tonfall, få en känsla av att den som formar skriften grävt i sina egna erfarenheter, inte bara samlat ihop andras. Det är som om jag inte riktigt vet *vems* text jag läser; det är som om texten saknade instans.

Kanske bottenar också min partiella besvikelse i Engdahls fäbless för att reducera så mycket till i huvudsak språkliga gester, till roller och spel. Jag provoceras – ja, jag provoceras – av formuleringar som »Franska Revolutionen var i hög grad en formuleringsfråga» (s. 47). Som om franska revolutionen – till exempel – inte också i hög grad var en fråga om känsla, intellekt och engagemang. Och denna underliggande föreställning att språkliga uttryck avpassas efter den beräknade effekten tycks mig tillmätas överdriven vikt.

Kort sagt: jag saknar intresse och lyhördhet för allt det som *inte* låter sig formas av givna mönster. Men så är jag kanske också alltför präglad av min hemvist i den skara som Horace Engdahl benämner »existensfrågornas prästerskap» (s. 146). Dock hindrar den hemvisten inte, som sagt, att jag haft stor glädje av att läsa *Stilen och lyckan*.

Björn Sundberg

Poesi och vetande. Till Kjell Espmark 19 februari 1990. Redaktion: Urpu-Liisa Karahka Anders Olsson. Norstedts 1990. – *Kritik och teater*. En vänbok till Bertil Nolin. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 23. Göteborg 1992.

En bibliografi över Kjell Espmarks produktion, vetenskaplig och litterär, avslutar volymen *Poesi och vetande*. För den första uppsatsen svarar Inge Jonsson som reflekterar över internationalisering och huma-